

МІЖМОЎНАЯ ФРАЗЕАЛАГІЧНАЯ ЭКВІВАЛЕНТНАСЦЬ І ЯЕ ТЫПЫ

Праблема вызначэння асноўных крытэрыяў фразеалагічнай эквівалентнасці і яе тыпаў з'яўляецца адной з важных праблем сучаснай супастаўляльнай фразеалогіі. Дзякуючы працам М. Бэйкер [16], Ж.П. Вінэ і Ж. Дарбільнэ [20], В.Н. Камісарава [8], Дж. Кэтфарда [17], Л.К. Латышава [10], Ю. Найды [19], Я.І. Рэцкера [12], А.Д. Швейцара [15] сёння існуюць чатыры асноўныя канцэпцыі эквівалентнасці:

1) эквівалентнасць у рэплікатыўнай канцэпцыі Ж.П. Вінэ і Ж. Дарбільнэ — «рэплікацыя (паўтарэнне) адной і той жа сітуацыі з выкарыстаннем абсалютна іншых слоў» [20, с. 342];

2) эквівалентнасць у тэкстуальнай канцэпцыі Дж. Кэтфарда — магчымасць канчатковага тэксту замяніць зыходны тэкст з захаваннем функцыянальна рэlevantных прымет пэўнай сітуацыі [17, с. 94];

3) эквівалентнасць у дынамічна-прагматычнай канцэпцыі Ю. Найды — агульнае ўспрыманне паведамлення з разуменнем яго сэнсавага зместу, эмацыйных установак, адаптацыяй лексікі і граматыкі мовы-мэты для перадачы ідэі тэксту мовы-крыніцы і яго прагматычнага патэнцыялу [19, с. 12];

4) эквівалентнасць у лінгва-камунікатыўнай канцэпцыі М. Бэйкер — раўназначнасць на лексічным (марфемы ці слова), граматычным (граматычныя катэгорыі), тэкставым (эквівалентнасць тэкстаў па форме і па змесце) і прагматычным узроўнях. Прагматычная эквівалентнасць суадносіцца з унутраным зместам тэксту і імплікацыяй. Імплікацыя — гэта намер або ідэя аўтара, што не ляжыць на паверхні. Пры перакладзе з мовы-крыніцы неабходна аднавіць гэту імплікацыю такім чынам, каб яна стала яснай і відавочнай для носьбітаў мовы-мэты [16, с. 212–260].

Мы зыходзім з таго, што фразеалагізмы — гэта свайго роду мікратэксты, «якія вобразна апісваюць фрагмент рэчаіснасці, выказваюць ацэначнае і эмацыйнае стаўленне моўцы да таго, што імі пазначаецца» [14, с. 13]. Звычайна эквівалентнасць разумеецца як максімальна магчымая семантычная блізкасць разнамоўных тэкстаў незалежна ад таго, якімі сродкамі адбываецца перадача зместу. Аднак мы падзяляем думку Л. І. Ісмагілавай пра важнасць перадачы не толькі ўсёй інфармацыі, заключанай у значэнні лексічнай адзінкі або фразеалагічнай адзінкі (ФА), але і перадачы гэтай інфармацыі на ўзроўні раўнацэнных па форме славесных знакаў [7, с. 5].

Адным з галоўных крытэрыяў міжмоўнай эквівалентнасці з'яўляецца перакладанасць — г. зн. магчымасць знаходжання эквівалента моўнай адзінкі зыходнай мовы ў мове перакладу. Існуе два пункты гледжання на гэтую праблему. Згодна з Р.А. Будагавым [2, с. 124], Л.А. Булахоўскім [3, с. 33–

34], фразеалагізмы — неперакладальныя. На думку С. І. Ожагава, крытэрыі неперакладальнасці як універсальны крытэрыі адмежавання фразеалагічных з’яў ад іншых з’яў мовы ўзыходзіць да традыцыйнага заходнееўрапейскага вучэння аб ідыёмах як пра мясцовыя, дыялектныя моўныя з’явы, што проціпастаўляюцца агульнай мове па якіх-небудзь асаблівасцях перадачы думкі [11, с. 35]. Іншыя даследчыкі — С.Г. Гаўрын [5], А.У. Кунін [9] мяркуюць, што ФА магчыма перакладаць. Мы падзяляем пункт гледжання прадстаўнікоў іншага падыходу — С.І. Улахава і С.П. Фларына — пра неабходнасць перакладу фразеалагізма толькі фразеалагізмам, калі гэта магчыма [4, с. 183].

Як паказвае аналіз літаратуры, праблема эквівалентнасці ў фразеалогіі не атрымала адназначнага тлумачэння, пра што сведчыць разнастайнасць вызначэнняў гэтага паняцця ў працах лінгвістаў. Колькасць тыпаў міжмоўных фразеалагічных эквівалентаў можа вар’іравацца ад 3 да 6. Даследчык Э.М. Саладуха вылучае тры тыпы міжмоўных фразеалагічных адпаведнікаў: поўныя эквіваленты, абмежаваныя эквіваленты і міжмоўныя фразеалагічныя амонімы [13, с. 21–22]. Класіфікацыя міжмоўных фразеалагічных адпаведнікаў С.І. Улахава і С.П. Фларына ўключае чатыры тыпы: абсалютныя фразеалагічныя эквіваленты, няпоўныя фразеалагічныя эквіваленты, адносныя эквіваленты, «індыўдуальныя эквіваленты» [4, с. 183]. М.А. Даніловіч вылучае пяць тыпаў міжмоўных фразеалагічных паралеляў: фразеалагічныя эквіваленты, фразеалагічныя аналагі, безэквівалентныя фразеалагізмы, фразеалагічныя амонімы, фразеалагічныя паронімы [6, с. 56–64]. У Л.К. Байрамавай іх шэсць: міжмоўныя фразеалагічныя эквіваленты, абсалютна тоесныя эквіваленты, поўныя фразеалагічныя эквіваленты, няпоўныя ці частковыя фразеалагічныя эквіваленты, фразеалагічныя аналагі, фразеалагічныя паўкалькі, запазычаныя фразеалагізмы [1].

Відавочна, што нават просты пералік тыпаў міжмоўных фразеалагічных адпаведнікаў у працах лінгвістаў паказвае даволі значныя разыходжанні ў іх вызначэнні. Як правіла, пры супастаўленні разнамоўных фразеалагізмаў аўтары вышэйзгаданых класіфікацый звяртаюць увагу на семантыку, структуру, стыльовую аднесенасць разнамоўных ФА і практычна не ўлічваюць іх вобразны складнік. Тым не менш вобразная аснова ФА — адзін з важных фактараў у выяўленні міжмоўных семантычных кантрастаў і адпаведнікаў [18, с. 68].

Пры ўстанаўленні тыпаў міжмоўных адносін беларускіх і англійскіх прасторавых фразеалагізмаў да асноўных крытэрыяў эквівалентнасці аднесены: семантычныя, структурныя, граматычныя, функцыянальна-стыльовыя характарыстыкі, склад лексем-кампанентаў і фразеалагічны вобраз. У адпаведнасці з гэтым вызначана ступень карэлятыўнасці ФА: поўныя фразеалагічныя эквіваленты, фразеалагічныя эквіваленты з вобразнай нацыянальнай спецыфікай, безэквівалентныя фразеалагізмы.

Поўная фразеалагічная эквівалентнасць беларускіх і англійскіх ФА з прасторавай семантыкай вызначаецца максімальнай ізаморфнасцю сем, лексіка-граматычнай структуры, функцыянальна-стыльовай аднесенасці, а таксама супадзеннем фразеалагічных вобразаў: напрыклад, *плячо ў плячо* і

shoulder to shoulder з сямантыкай 'блізка'. Сярод беларускіх і англійскіх ФА было выяўлена 284 (48,3%) беларуска-англійскія поўныя фразеалагічныя паралелі. Падобны ізамарфізм абумоўлены наяўнасцю ў кампанентным складзе гэтых фразеалагізмаў лексем-саматызмаў (*рука ў руку, hand in hand*), дэйктычных займеннікаў (<i> тут і там, here and there), запазычаннем ці калькаваннем ФА ў выніку культурна-гістарычнага ўзаемадзеяння этнасаў (*аўгіевы стайні, Augean stables*), аднолькавым пераасэнсаваннем зыходных словазлучэнняў-прататыпаў як свабодных словазлучэнняў. Напрыклад, беларуская ФА *пайсці з ветрам* і яе англамоўны адпаведнік *gone with the wind* (літаральна 'пайшоў з ветрам') утварыліся ад аднаго словазлучэння-прататыпа, заснаванага на здольнасці ветру перамяшчаць прадметы з аднаго месца на іншае, што ў працэсе пераасэнсавання атрымала новае значэнне 'бяследна знікаць, прападаць'.

Фразеалагічныя эквіваленты з вобразнай нацыянальнай спецыфікай маюць аднолькавае значэнне, але розныя вобразныя складнікі: з *усіх бакоў* і *from all quarters* валодаюць агульнай сямантыкай 'з розных месцаў, бакоў'. У беларускім фразеалагізме вобразам выступае перамяшчэнне з чатырох бакоў свету. У англійскай ФА фразеалагічны вобраз — перамяшчэнне з раёнаў горада *quarters* 'часткі горада, дзе жывуць і працуюць людзі пэўнай нацыянальнасці або сацыяльнага статусу'. Усяго былі ўстаноўлены 272 фразеалагічныя эквіваленты з вобразнай нацыянальнай спецыфікай (46,3%).

Безэквівалентныя фразеалагізмы — беларускія ФА, якія не маюць англамоўных фразеалагічных адпаведнікаў. У ходзе даследавання выяўлены 32 (5,4%) беларускія безэквівалентныя фразеалагізмы. Фактарамі іх існавання выступаюць: наяўнасць у ФА лексем-рэалій жыцця беларускага народа (*над гаршчок надстрыгаць*, дзе *гаршчок* 'гліняная пасудзіна для гатавання гарачай стравы'); выкарыстанне ў механізме фраземаўтварэння сродкаў выразнасці (*хадзіць ходырам*, дзе маецца алітарацыя гукаў [х] [д] і [дз]); ужыванне стылёвых прыёмаў для іранічнага або гумарыстычнага эфекту (*сабакам сена касіць*); абыгрыванне ўласных імёнаў (як *Марка на пекле хадзіць*). Прыёмамі перадачы значэння безэквівалентных ФА з'яўляюцца: поўнае або частковае фразеалагічнае калькаванне, выбарачны, трансфармацыйны, кантэкстуальны, камбінаваны, лексічны і дэскрыптыўны спосабы перакладу. Асноўнымі сродкамі перадачы сямантыкі беларускіх безэквівалентных ФА на англійскую мову выступілі лексічны (93,7 %) і дэскрыптыўны (6,3%) тыпы. Так, значэнне ФА *Бог семярым нёс ды аднаму дастаўся* можна перадаць на англійскую мову складаным словам *big-nosed* ці лексемай *snouty*, а значэнне ФА *пайсці на сяло* — пры дапамозе дэскрыптыўнага перакладу *to go from one house to another without purpose for marking time* 'адправіцца хадзіць без усякай патрэбы з адной хаты ў другую, каб хутчэй і непрыкметна ішоў час'.

Вырашэнне пытанняў тыпалогіі міжмоўнай фразеалагічнай карэляцыі беларускай і англійскай моў дазваляе ўдакладніць асновы беларуска-англійскай фразеаграфіі і паслужыць далейшай распрацоўцы праблем моўнай

категоризації і канцэптуалізацыі аб'ектыўнай рэчаіснасці ў славянскіх і германскіх мовах.

ЛІТАРАТУРА

1. Байрамова, Л.К. Фразеология и перевод / Л.К. Байрамова [и др.] // Фразеология и синтаксис. — Казань, 1982. — С. 3–42.
2. Будагов, Р.А. Введение в науку о языке. — М., 2000.
3. Булаховский, Л.А. Введение в языкознание : в 2 ч. — Ч. 2. — М., 1954.
4. Влахов, С.И. Непереводимое в переводе. — М., 1980.
5. Гаврин, С.Г. Фразеология современного русского языка : в аспекте теории отражения : учеб. пособие. — Пермь, 1974.
6. Данилович, М.А. Тыпы міжмоўных фразеалагічных адпаведнасцей / Весн. Гродзен. гос. ун-та. Сер. 3, Філалогія. Педагогіка. — 2011. — № 2. — С. 56–64.
7. Исмагилова, Л.А. Безэквивалентная глагольная лексика русского и немецкого языков : автореф. Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Калинин. гос. ун-т. — Калинин, 1984.
8. Комиссаров, В.Н. Теория перевода: лингвистические аспекты : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. — М., 1990.
9. Кунин, А.В. Курс фразеологии современного английского языка. — Дубна, 2005.
10. Латышев, Л.К. Курс перевода. — М., 1981.
11. Ожегов, С.И. О структуре фразеологии: в связи с проектом фразеологического словаря русского языка / Лексикограф. сб. / Акад. наук. СССР, Ин-т языкознания. — М., 1957. — Вып. 2. — С. 31–53.
12. Рецкер, Я.И. Теория перевода и переводческая практика : очерки лингвист. теории пер. — М., 2004.
13. Солодуха, Э.М. Теория фразеологического сближения: на материале языков славянской, германской и романской групп / Э.М. Солодуха. — 2-е изд., доп. — М., 2008.
14. Телия, В.Н. Русская фразеология : семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. — М., 1996.
15. Швейцер, А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / отв. ред. В.Н. Ярцева. — 2-е изд. — М., 2009.
16. Baker, M. In Other Words: a Coursebook in Translation / M. Baker. — London : Routledge, 1992.
17. Catford, J.C. A Linguistic Theory of Translation: an Essay on Applied Linguistics / J.C. Catford. — London : Oxford Univ. Press, 1965.
18. Dobrovolskij, D.O. Figurative Language: Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives.— Amsterdam: Elsevier, 2005.
19. Nida, E.A. The Theory and Practice of Translation. — Leiden ; Boston : Brill, 2003.
20. Vinay, J-P. Comparative Stylistics of French and English : a Methodology for Translation / J-P. Vinay. — Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co., 1995.